

מבט על, גיליון 512, 2 בפברואר 2014

מצרים: בחירות בצל אלימות

אפרים קם

אין אומדן רשמי של מספר הנפגעים במצרים מאז הפלת משטר "האחים המוסלמים" בשלהי יוני 2013. לפי אומדנים לא-רשמיים, נהרגו בשבעת החודשים האחרונים לפחות 1,500 איש. זהו מספר חסר תקדים במצרים בעשורים האחרונים ועד לפרוץ "האביב הערבי". המקור העיקרי לנפגעים הוא כפול: חלקם הגדול נפגע במהלך ההתנגשויות האלימות מאש כוחות הביטחון נגד המפגינים מתומכי "האחים", וחלקם האחר נפגע בפיגועי טרור שבוצעו על ידי ארגונים אסלאמיסטים שונים נגד כוחות הביטחון.

נקודת המוצא להידרדרות הנוכחית במצרים היא סילוקם של "האחים המוסלמים" מהשלטון על ידי הצבא, תוך שיתוף פעולה עם המחנה הליברלי, ובתמיכת מיליוני מצרים. אלה מאסו בתוהו ובוהו הפנימי שהשתרר במצרים בתחומי הכלכלה, החוק והסדר והביטחון האישי, וחששו ש"האחים" ניצלו את שלטונם, כדי להחדיר תכנים אסלאמיים למוסדות המדינה ולאורח החיים בה. המהפך דחק את "האחים" לחלוטין אל מחוץ למערכת השלטון והותיר את הצבא כגורם הדומיננטי בזירה הפוליטית. חלק ניכר מהמחנה הליברלי ממשיך לתמוך בשלטון הצבא, למרות הביקורת הנמתחת עליו עקב התערבותו בפוליטיקה והפעלת הכוח נגד "האחים". תחושת חלק גדול מהציבור היא, שבתנאים שהתפתחו במצרים בשלוש השנים האחרונות נדרשת יד חזקה, ושהחלופה לכך – שלטון "האחים" – גרועה הרבה יותר. צריך לומר, שלאחר הפלת שלטון "האחים", נוהלו איתם מגעים במגמה לשלבם בשלטון, אמנם כשחקן משנה. אלא שהניסיון נכשל באיבו, משום ש"האחים" סרבו להשלים עם סילוקם מהשלטון, לאחר שזכו באמון רוב העם בבחירות דמוקרטיות לפרלמנט ולנשיאות. דרישתם הייתה אפוא להחזיר את הנשיא המודח מוחמד מורסי לתפקידו, ולהשיב את החוקה שעובדה בתקופת שלטונם לתוקפה.

סוגיית החוקה שיקפה את מגמת הממשל החדש. בהתאם למפת הדרכים שפרסמה הנהגת הצבא מיד לאחר הדחת מורסי, עובדה חוקה חדשה על ידי ועדה בת חמישים איש, בראשות עמר מוסא, שר החוץ ומזכיר הליגה הערבית לשעבר. בוועדה השתתפו נציגי הזרמים השונים, ובכללם חמישה נציגי גורמים אסלאמיים, וביניהם נציג מפלגת "אל-נור" הסלפית; "האחים" סרבו להשתתף בוועדה.

לעומת החוקה שעובדה ב-2012, בתקופת שלטון "האחים", רוב סעיפי החוקה החדשה הם חדשים או מתוקנים. השינויים העיקריים נוגעים למעמד האסלאם במדינה, למעמד הצבא ולהדגשת חופש הפרט וזכויותיו. האסלאם אמנם הוגדר כדת המדינה – כפי שהיה גם בתקופת מובארכ – ושעקרונות השריעה יהיו מקור התחיקה העיקרי, אך נקבע שעקרונות השריעה יוגדרו על ידי בית הדין החוקתי העליון. החוקה החלישה את מעמד המוסדות האסלאמיים וחזקה את כוחם של המוסדות שאינם מזוהים עם האסלאם הפוליטי. החוקה הגבילה את סמכויות הנשיא, והגדילה את סמכויות שר ההגנה והממסד הצבאי – כולל הסמכות לשפוט אזרחים בבתי-דין צבאיים, שעוררה ביקורת קשה בקרב רבים, ובכללם כאלה שצידדו בהדחת מורסי. החוקה גם מקלה על אנשי משטר מובארכ להשתלב בחיים הפוליטיים.¹ במשאל העם שנערך בינואר 2014, תמכו כ-98% מהמצביעים באישור החוקה, בין השאר הודות לכך ש"האחים" החרימו את המשאל.

עם אישור החוקה, מתכוון הממשל להמשיך במימוש מפת הדרכים שהתווה, ולקיים בקרוב את הבחירות לנשיאות ולאחריהן את הבחירות לפרלמנט. כצפוי, שר ההגנה, עבד אל-פתאח אל-סיסי, התפטר מתפקידו והציג את מועמדו לנשיאות. הרוב העצום שבו אושרה החוקה היווה עבורו מבחן לסיכויי בחירתו, וזו כמעט מובטחת מראש, במיוחד אם "האחים" יחרימו גם את הבחירות. הקדמת הבחירות לנשיאות לפני הבחירות לפרלמנט תוכל לסייע לנשיא החדש להשפיע על תוצאות הבחירות לפרלמנט. לזכותו של סיססי תעמוד ההכרה של חלק גדול מהציבור המצרי, כי במצב הנוכחי, ומחוסר ברירה, חיוני מנהיג חזק ואמין שיוכל להתמודד עם הבעיות הקשות המעיקות על המדינה, ובראשן המצב הכלכלי והעימות עם "האחים", גם אם יש בכך חזרה לא רצויה אל דגם השלטון שבו איש צבא מנהיג את המדינה.

סירובם של "האחים" להשתלב בשלטון החדש הביא לעימות הישיר בינם לבין הצבא וכוחות הביטחון. מאז קיץ 2013 החריפו שני הצדדים את צעדיהם: "האחים" ותומכיהם החלו בהפגנות אלימות בערים שונות נגד שלטון הצבא, ואילו כוחות הביטחון מפעילים כוח לדיכוי ההפגנות. יתירה מכך, הצבא עצר את רוב מנהיגי "האחים" ופעיליהם הבולטים, הוציא את הארגון אל מחוץ לחוק והכריז עליו כארגון טרור. צעדים אלה, על רקע החמרת פיגועי הטרור על ידי "האחים" וארגונים אסלאמיים אחרים, והתפשטותם מסיני לתוך ערי מצרים, העלתה את הצדדים על מסלול של עימות, שעליו הם נמצאים עתה. בביצוע הפיגועים משתתפים כיום לא רק "האחים", אלא גם מאות רבות של בדווים, הפועלים בעיקר בסיני, מיליציות ג'יהאדיסטיות סלפיות, לוחמים אסלאמיים שחדרו מעיראק ותימן, קבוצות הקשורות ב"אל-קאעדה". פיקוד הצבא חושד שגם אנשי חמאס מעורבים בפיגועים. גורמי טרור אלה נעזרים, בין השאר, בנשק המוברח ממאגרי הנשק הגדולים שקדאפי בנה בלוב.

לאן יוביל עימות זה את מצרים? בשלב זה קשה לראות את סופה של ההידרדרות, מאחר שאין כיום אף התחלה של הידברות ממשית בין הצדדים על הפסקת האלימות והסכמה על הסדר מדיני. "האחים" מתלבטים בין השתלבות בשלטון, שפירושה בעיניהם ויתור על תביעה צודקת לחזור לעמדות השלטון שבהן זכו בצדק, לבין מאבק כולל שבעטיו יואשמו בעיני רוב העם בדרדור מצרים לתוהו ובוהו. בינתיים הם בוחרים בדרך ביניים של מאבק מוגבל, המתבטא בעיקר בפיגועים ובהפגנות, שאינם מקרבים אותם אל מטרם. מהצד האחר, אל-סיסי יוכל להיות מנהיג חזק, שיהנה מתמיכת הצבא וחלק גדול מהציבור. אבל יהיה קשה לממשלו להתגבר ולדכא בכוח ארגון גדול, מאורגן, בעל שורשים ומוטיבציה גבוהה כ"אחים". כדי לעצור את ההידרדרות, אם המאמץ לדכא את ההתקוממות ייכשל, יהיה על הממשל לוותר ולתת לפחות מענה חלקי לתביעות "האחים" ולשלבם בשלטון. בינתיים הדבר אינו קורה, וכל עוד הממשל לא ימצא דרך להידבר עם "האחים" – יימשכו האלימות והפיגועים. עם זאת, סביר יותר שהעימות בין הצדדים לא ידרדר לכלל מלחמת אזרחים כדוגמת המצב בסוריה.

המשמעות לגבי ישראל הן שתיים: האחת – גילויי האלימות והפיגועים במצרים אינם רצויים לישראל, משום שהם פוגעים ביציבותו של משטר החשוב לישראל, מה גם שהפיגועים עלולים לגלוש לשטחה דרך סיני. השנייה – אין ספק שמשטר הצבא עדיף לישראל בהרבה על משטר "האחים". אמנם משטר "האחים" לא ניסה לפגוע בבסיס יחסיו עם ישראל, ואולם הדבר נבע מאילוצי המציאות הקשה שבה נתונה מצרים, כאשר ברמה האידיאולוגית "האחים" שוללים את זכות קיומה של ישראל. לישראל יש יותר אינטרסים משותפים עם המשטר הנוכחי במצרים. בפועל שיתוף הפעולה הביטחוני עמו גדל, בעיקר לגבי המצב בסיני ומניעת פיגועים מתוכו, והמשטר הצבאי רואה בחמאס איום, והגביר בהרבה את המאמצים לחסום את הגבול בין סיני לרצועת עזה, ובכללם את הריסת המנהרות.

¹ L. Lavi, "Egypt's Draft Constitution 2014: Focus On De-Islamization, Expansion Of Military Power" *MEMRI, Inquiry & Analysis Series*, Report No. 1049, January 10, 2014.